

IV. Dochody według grup wielkości gospodarstw

Dotychczas rozpatrywaliśmy średnie dochody gospodarstw prowadzących rachunkowość. Obecnie przedstawimy produkcję i poszczególne elementy wytworzonego, jak też podzielonego dochodu według grup wielkości gospodarstw. Ograniczymy się w tej analizie do ostatnich pięciu lat (1955/56—1959/60), ponieważ w latach wcześniejszych grupowano gospodarstwa według innych niż obecnie kryteriów, utrudnia to porównanie. Nadto rok 1955/56 możemy uważać za podstawę do porównań dla lat 1956—1960, to znaczy dla okresu planu pięcioletniego. Niestety ostatnie dane, które dotychczas posiadamy, pochodzą z 1959/60 r., ponieważ w chwili oddawania tego opracowania do druku książki za 1960/61 r. jeszcze są prowadzone przez chłopów.

Liczebność materiału, na którym opieramy dalsze rozważania, zawarta jest w tab. 23. Najślabiej, jak wynika z tabeli, reprezentowana jest grupa do 3 ha, gdyż w tych gospodarstwach prowadzenie ksiąg napotyka na największe trudności.

Tabela 23

Liczba gospodarstw zbadanych					
Wielkość gospodarstw	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
do 3 ha	101	67	54	42	60
3—7 ha	552	472	381	337	378
7—10 „	374	336	342	289	313
10—14 „	232	199	255	220	257
14 i więcej ha	125	106	161	128	155

Należy przypomnieć, że wszystkie wartości średnie, które podajemy w przeliczeniu na 1 gospodarstwo, są to średnie arytmetyczne ważone przez rzeczywistą liczbę gospodarstw w każdym okręgu w danej grupie obszarowej. Metoda zatem liczenia wyników średnich jest identyczna, jak przy obliczaniu wyników dla całej zbiorowości.

Ogólny obszar badanych gospodarstw, jak też użytki rolne prawie nie ulegają zmianom z roku na rok, co w dużym stopniu ma związek ze stosowaną metodą obliczeń średnich ważonych. Liczba osób w rodzinie waha się nieco bardziej, lecz również nie wykazuje żadnych gwałtownych zmian (tab. 24). Wpływ zatem zmienności obszaru na porównywane za szereg lat wyniki nie będzie odgrywał roli.

Zanim przejdziemy do analizy produkcji globalnej podamy (tab. 25) rozwój produkcji podstawowych artykułów rolnych w zależności od wielkości obszaru gospodarstwa.

Produkcja zbóż najwyższy poziom osiągnęła w 1959/60 r. w grupie do 3 ha i 3—7 ha, w gospodarstwach większych najwyższy poziom urodzaju jest w 1957/58 r. Fakt wymieniony przypomina o tym, że rozpatrując wiele zjawisk według wielkości gospodarstw musimy mieć na uwadze jakie rejony Polski gospodarstwa te reprezentują. I tak gospodarstwa do 3 ha w głównej masie reprezentują tereny o niższej kulturze rolnej, jak środkowy i południowy wschód, gospodarstwa 3—7 ha również koncen-

trują się w tych okęgach. Gospodarstwa od 7—10 ha zawierają w sobie poważną masę gospodarstw ziem zachodnich, łącznie z Poznańskiem i Bydgoskiem.

Tabela 24

Przeciętny obszar gospodarstw oraz liczba osób w rodzinie według wielkości gospodarstw w latach 1955/56—1959/60

Wyszczególnienie	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
Gospodarstwa do 3 ha					
Obszar ogólny w ha	2,30	2,34	2,35	2,32	2,21
Użytki rolne „	2,12	2,17	2,18	2,15	2,19
Liczba osób w rodzinie	3,54	3,75	3,59	3,49	3,59
Gospodarstwa 3—7 ha					
Obszar ogólny w ha	5,09	5,18	5,20	5,22	5,21
Użytki rolne „	4,62	4,71	4,75	4,80	4,77
Liczba osób w rodzinie	4,50	4,40	4,27	4,28	4,27
Gospodarstwa 7—10 ha					
Obszar ogólny w ha	8,35	8,37	8,42	8,38	8,30
Użytki rolne „	7,50	7,56	7,60	7,66	7,61
Liczba osób w rodzinie	4,85	4,89	4,84	4,99	4,92
Gospodarstwa 10—14 ha					
Obszar ogólny w ha	11,51	11,49	11,55	11,50	11,46
Użytki rolne „	10,30	10,28	10,41	10,32	10,34
Liczba osób w rodzinie	5,43	5,37	5,39	5,50	5,22
Gospodarstwa 14 i więcej ha					
Obszar ogólny w ha	18,50	17,80	18,45	18,54	18,55
Użytki rolne „	15,46	15,21	16,00	16,30	16,17
Liczba osób w rodzinie	5,53	5,71	5,65	5,85	5,79

Tabela 25

Produkcja podstawowych artykułów rolnych według wielkości gospodarstw w latach 1955/56—1959/60
Na 1 gospodarstwo

Wielkość gospodarstw	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
Zboża q					
Polska	45	43	47	45	48
do 3 ha	18	19	20	19	21
3—7 „	38	38	42	39	43
7—10 „	60	59	65	60	64
10—14 „	78	75	79	76	78
14 i więcej ha	111	101	123	112	118

Tabela 25 dok.

Wielkość gospodarstw	1955/56	1956/57	1957,58	1958/59	1959/60
Ziemniaki q					
Polska	110	135	127	121	121
do 3 ha	53	71	66	61	61
3—7 „	99	125	117	110	107
7—10 „	146	177	164	153	162
10—14 „	179	205	196	197	193
14 i więcej ha	262	288	298	274	285
Buraki cukrowe q					
Polska	35	34	38	43	34
do 3 ha	13	14	14	14	21
3—7 „	33	30	36	39	29
7—10 „	45	52	52	56	48
10—14 „	69	62	68	77	53
14 i więcej ha	80	62	128	121	63
Trzoda waga żywa kg					
Polska	620	656	681	647	663
do 3 ha	356	389	419	346	372
3—7 „	580	608	635	609	615
7—10 „	762	847	857	821	868
10—14 „	943	965	968	968	990
14 i więcej ha	1 313	1 313	1 388	1 349	1 344
Bydło (wraz z cielętami) waga żywa kg					
Polska	265	267	259	267	299
do 3 ha	163	152	165	158	145
3—7 „	234	243	233	237	275
7—10 „	317	349	318	321	386
10—14 „	431	391	379	386	469
14 i więcej ha	596	593	569	681	745
Mleko tys. ltr.					
Polska	4,4	4,7	5,0	5,2	5,4
do 3 ha	3,2	3,5	3,6	3,6	3,7
3—7 „	4,0	4,2	4,6	4,8	4,8
7—10 „	5,1	5,8	6,0	6,0	6,3
10—14 „	6,4	6,5	7,0	7,6	7,7
14 i więcej ha	8,0	8,6	9,6	10,6	11,3
Jaja w tys. szt.					
Polska	1,8	1,9	1,9	2,2	2,5
do 3 ha	1,7	1,7	1,8	1,9	2,0
3—7 „	1,7	1,8	1,9	2,1	2,4
7—10 „	1,8	2,1	2,0	2,4	2,6
10—14 „	1,9	2,1	2,2	2,8	3,1
14 i więcej ha	2,5	2,4	2,8	3,1	3,9

Gospodarstwa od 10 ha do 14 ha składają się w poważnej mierze z gospodarstw dość zacofanych okręgu białostockiego i północnej części woj. warszawskiego, choć również duży udział w puli tych gospodarstw stanowią ziemie zachodnie wraz z woj. poznańsko-bydgoskim. Wreszcie grupę 14 i więcej ha stanowią głównie gospodarstwa okręgów poznańsko-bydgoskiego, warszawsko-łódzkiego i białostockiego. Jednakże są to raczej gospodarstwa mocne i bardzo intensywne.

Ogólnie można by powiedzieć, że produkcja zbóż rośnie w miarę wzrostu obszaru gospodarstw o 20 q na gospodarstwo, a w grupie 14 i więcej ha — 40 q. Rozpiętość pomiędzy grupami krańcowymi jest sześciokrotna.

Ziemniaki we wszystkich grupach najwyższy poziom produkcji wykazywały w 1956/57 r. Rozpiętość grup krańcowych była 4 i 1/2-krotna. Trudno dopatrywać się zasadniczych tendencji rozwojowych w zakresie zbóż i ziemniaków w tak krótkim okresie i w związku z naturalnymi wahaniami zbiorów.

Nieco inny obraz i bardziej jasny zarysowuje się w ciągu omawianych lat w produkcji zwierzęcej. Najwyższy poziom produkcji wagi żywej osiągnęła trzoda w 1957/58 r. Poziom ten był osiągnięty dzięki gospodarstwom do 7 ha. W 1958/59 r. następuje załamanie produkcji i to głównie w gospodarstwach do 3 ha i 3—7 ha. Spadek produkcji w poszczególnych grupach gospodarstw najlepiej będą charakteryzowały stosunki procentowe. Jeżeli podamy wyniki 1958/59 r. w procentach wyników 1957/58 r. to otrzymamy: do 3 ha — 82,6%, 3—7 ha — 95,9%, 7—10 ha — 95,8%, 10—14 ha — 100,0%, 14 i więcej ha — 97,2%. Oznacza to, że podczas gdy w gospodarstwach od 3 ha wzwyż produkcja trzody zmalała średnio o około 4%, to w gospodarstwach do 3 ha zmalała o 17%. Omawiamy w tym miejscu tylko gospodarstwa do 3 ha stanowiące główne źródło utrzymania rodziny; można jednak sądzić, że w gospodarstwach o przewadze dochodów spoza rolnictwa zjawisko to miało jeszcze większą depresję. Mimo iż gospodarstwa do 3 ha dają stosunkowo małą pulę towarową, to jednak są poważną pulą konsumpcyjną, co w tym wypadku podwaja depresję.

W 1959/60 r. następuje wzrost produkcji trzody chlewnej we wszystkich grupach gospodarstw z wyjątkiem grupy 14 i więcej ha. W gospodarstwach do 7 ha (dwie pierwsze grupy) osiąga ona poziom 1956/57 r., zaś w gospodarstwach od 7 do 14 ha (dwie grupy) osiąga poziom najwyższy w ciągu 5 lat.

Wysoki stan produkcji wagi żywej trzody chlewnej w 1957/58 r. zahamował wzrost produkcji żywca bydłowego, to też uległ on w tym roku zmniejszeniu. Jednakże w latach następnych produkcja żywca bydłowego rosła. Jedynie w gospodarstwach do 3 ha następuje od 1957/58 r. stopniowy spadek produkcji.

O ile rozpiętość w produkcji trzody pomiędzy grupami skrajnymi jest prawie czterokrotna, to w produkcji wagi żywej bydła — pięciokrotna.

Produkcja mleka i jaj w ciągu pięciu lat ma tendencję stale rosnącą we wszystkich grupach gospodarstw. W 1959 r. w stosunku do 1955/56 r. w poszczególnych grupach gospodarstw przyrost ten był następujący:

	do 3 ha	3—7 ha	7—10 ha	10—14 ha	14 i więcej ha
Mleko	19 ⁰ / ₀	20 ⁰ / ₀	24 ⁰ / ₀	20 ⁰ / ₀	41 ⁰ / ₀
Jaja	18 ⁰ / ₀	41 ⁰ / ₀	44 ⁰ / ₀	63 ⁰ / ₀	56 ⁰ / ₀

Produkcja mleka w gospodarstwach największych była trzykrotnie wyższa niż w gospodarstwach małych; natomiast produkcja jaj, mimo jej znacznego wzrostu w grupie powyżej 14 ha była jednak tylko dwukrotnie wyższa. W porównaniach tych mamy wciąż na myśli przeliczenia na 1 gospodarstwo, a nie udział w produkcji.

Udział poszczególnych artykułów rolnych w produkcji globalnej w 1959/60 r. zestawiamy w tab. 26.

Tabela 26

Procentowy udział poszczególnych artykułów rolnych w produkcji globalnej według wielkości gospodarstw w 1959/60 r.

Nazwa artykułów rolnych	Ogółem	Gospodarstwa o powierzchni ha				
		do 3	3—7	7—10	10—14	14 i więcej
Zboża	17,5	14,4	17,1	18,7	18,7	19,6
Ziemniaki	14,0	12,4	13,2	14,9	14,8	15,7
Przemysłowe	4,5	4,0	4,3	4,8	5,0	4,9
Pastewne	9,7	8,9	10,2	9,3	9,9	10,1
Warzywa i owoce	3,7	5,5	4,9	3,0	2,5	2,3
Trzoda	17,4	17,5	17,5	17,9	17,2	16,1
Bydło	5,3	4,5	5,2	5,4	5,4	6,1
Mleko	17,7	21,9	17,3	16,3	16,9	17,0
Jaja	5,3	7,2	5,7	4,6	4,7	3,8

Otrzymane proporcje są na ogół znane. Wzrasta udział zbóż i ziemniaków w miarę wzrostu obszaru gospodarstw. Rośliny przemysłowe wykazują podobną tendencję. Udział produkcji roślin pastewnych nie ma wyraźnej tendencji, gdyż zakłóca ją spasanie zbóż i ziemniaków, które tę pulę powiększają. Produkcja zwierzęca poza żywcem bydłecym, a więc trzoda, jaja i do pewnego stopnia mleko, mają tendencję odwrotną niż zboża i ziemniaki, to znaczy, że w miarę wzrostu gospodarstwa udział ich w produkcji maleje. Odwrotny jest udział żywca bydłecy, który ma tendencję podobną do produkcji roślinnej. Natomiast udział warzyw i owoców maleje, podobnie jak produkcja trzody, w miarę wzrostu obszaru gospodarstwa.

Przystępując obecnie do charakterystyki rozwoju poszczególnych elementów produkcji i wytwarzania dochodu, będziemy chcieli przedstawić ten rozwój zarówno w wartościach nominalnych, jak i w cenach porównywalnych dla określenia ich rzeczywistej dynamiki.

Wskaźniki cen zostały obliczone w ten sam sposób co dla ogólnych wyników w kraju, jak to podaliśmy w rozdziale poprzednim. Przypomniemy, że za podstawę do obliczania wskaźników cen przyjęliśmy produkcję, bądź nakłady 1958/59 r. W poszczególnych grupach gospodarstw różnicowaliśmy naturalny wynik produkcji, jak też poczynionych nakładów. W ten sposób otrzymaliśmy cały zespół wskaźników, który pozwolił na sprowadzenie poszczególnych elementów produkcji, bądź dochodu, do wielkości porównywalnych. Obliczone wskaźniki podajemy w tab. 27 i 28.

Tabela 27 obrazuje wskaźniki cen w poszczególnych wielkościach gospodarstw na tle danych ogólnopolskich. Jako podstawę przyjęto ceny 1959/60 r. Tabela zaś 28 zawiera dynamikę cen według wielkości gospodarstw; wskazuje zatem, jak kształtowała się dynamika cen w zależności

Wskaźniki cen w latach 1955/56—1959/60 Rok 1959/60 = 100
Według grup wielkości gospodarstw

Grupy wielkości gospodarstw	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
	Produkcja globalna					Przychody z produkcji towarowej				
Polska	86,7	89,2	92,7	96,6	100,0	81,5	87,8	90,4	96,4	100,0
do 3 ha	85,8	89,0	92,7	96,5	100,0	82,4	85,2	90,1	95,7	100,0
3—7 "	86,6	89,2	92,7	96,6	100,0	81,4	86,0	90,4	96,1	100,0
7—10 "	87,1	89,5	92,8	96,7	100,0	80,6	87,8	90,2	96,4	100,0
10—14 "	87,2	89,4	92,9	96,8	100,0	81,2	88,9	90,6	96,7	100,0
14 i więcej ha	87,0	89,2	92,7	96,8	100,0	80,4	88,4	90,4	97,1	100,0
Nakłady ogółem										
	Produkcja globalna					Przychody pieniężne ze skupu państwowego (bez obowiązkowych dostaw)				
Polska	88,5	88,3	95,8	97,4	100,0	79,4	90,5	91,9	97,9	100,0
do 3 ha	86,1	86,0	95,6	97,5	100,0	81,9	87,6	91,3	97,7	100,0
3—7 "	88,1	87,9	95,8	97,5	100,0	79,7	90,8	92,5	98,3	100,0
7—10 "	89,1	88,4	96,0	97,4	100,0	77,2	91,2	91,1	98,3	100,0
10—14 "	89,6	88,9	96,1	97,5	100,0	76,6	91,5	90,9	98,0	100,0
14 i więcej ha	89,9	89,1	96,0	97,3	100,0	75,6	91,0	90,9	99,0	100,0
Pasze i nasiona własne										
	Produkcja globalna					Wartość obowiązkowych dostaw				
Polska	94,0	90,7	94,9	96,6	100,0	89,4	87,8	92,4	94,2	100,0
do 3 ha	92,5	89,2	94,2	96,5	100,0	84,8	83,8	89,4	90,3	100,0
3—7 "	93,7	90,4	94,9	96,7	100,0	88,9	89,3	90,5	94,0	100,0
7—10 "	94,4	91,1	95,2	96,7	100,0	89,6	87,9	94,2	94,6	100,0
10—14 "	94,6	91,3	95,3	96,7	100,0	89,8	87,1	93,9	95,6	100,0
14 i więcej ha	94,5	91,0	95,1	96,4	100,0	91,5	88,0	93,6	94,0	100,0

	Nakłady z kupna				Przychody pieniężne z rynku prywatnego					
Polska	86,0	86,5	96,3	98,8	100,0	83,2	81,9	87,2	92,5	100,0
do 3 ha	83,2	83,5	96,4	99,0	100,0	82,7	82,1	87,9	92,5	100,0
3-7 "	86,3	86,8	96,2	98,9	100,0	82,0	81,2	86,7	92,3	100,0
7-10 "	86,0	86,6	96,1	98,8	100,0	83,4	81,7	87,1	92,5	100,0
10-14 "	87,0	87,5	96,4	98,8	100,0	87,0	83,6	88,5	93,2	100,0
14 i więcej ha	88,5	89,0	96,7	98,8	100,0	85,5	82,4	87,2	92,7	100,0

	Produkcja towarowa				Spożycie naturalne					
Polska	82,6	88,1	90,6	96,4	100,0	87,1	88,4	94,8	97,9	100,0
do 3 ha	82,5	85,2	90,1	95,5	100,0	86,9	88,5	95,6	98,2	100,0
3-7 "	82,4	87,0	90,4	95,9	100,0	87,2	88,4	94,9	98,0	100,0
7-10 "	82,2	87,8	90,6	96,2	100,0	87,3	88,4	94,5	97,7	100,0
10-14 "	82,9	88,6	90,9	96,6	100,0	87,0	88,1	94,1	97,5	100,0
14 i więcej ha	82,9	88,3	90,8	96,8	100,0	87,0	88,0	93,9	97,4	100,0

Dynamika cen w latach 1955/56—1959/60 według grup wielkości gospodarstw

Grupy wielkości gospodarstw	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1955/56	1956.57	1957/58	1958/59	1959/60	
	Produkcja globalna					Przychody z produkcji towarowej					
Polska	100,0	102,9	106,9	111,4	115,3	100,0	107,7	110,9	118,3	122,7	
do 3 ha	100,0	103,7	108,0	112,5	116,6	100,0	103,4	109,3	116,1	121,4	
3—7 "	100,0	103,0	107,0	111,5	115,5	100,0	105,7	111,1	118,1	122,9	
7—10 "	100,0	102,8	106,5	111,0	114,8	100,0	108,9	111,9	119,6	124,1	
10—14 "	100,0	102,5	106,5	111,0	114,7	100,0	109,5	111,5	119,1	123,2	
14 i więcej ha	100,0	102,5	106,6	111,3	114,9	100,0	110,0	112,4	120,8	124,4	
	Nakłady ogółem					Przychody pieniężne ze skupu państwowego (bez obowiązkowych dostaw)					
Polska	100,0	99,8	108,2	110,1	113,0	100,0	114,0	115,7	123,3	125,9	
do 3 ha	100,0	99,9	111,0	113,2	116,1	100,0	107,0	111,5	119,3	122,1	
3—7 "	100,0	99,8	108,7	110,7	113,5	100,0	113,9	116,1	123,3	125,5	
7—10 "	100,0	99,2	107,7	109,3	112,2	100,0	118,1	118,0	127,3	129,5	
10—14 "	100,0	99,2	107,3	108,8	111,6	100,0	119,5	118,7	127,9	130,5	
14 i więcej ha	100,0	99,1	106,8	108,2	111,2	100,0	120,4	120,2	131,0	132,3	
	Pasze i nasiona własne					Wartość obowiązkowych dostaw					
Polska	100,0	96,5	101,0	102,8	106,4	100,0	98,2	103,4	105,4	111,9	
do 3 ha	100,0	96,4	101,8	104,3	108,1	100,0	98,8	105,4	106,5	117,9	
3—7 "	100,0	96,5	101,3	103,2	106,7	100,0	100,4	101,8	105,7	112,5	
7—10 "	100,0	96,5	100,8	102,4	105,9	100,0	98,1	105,1	105,6	111,6	
10—14 "	100,0	96,5	100,7	102,2	105,7	100,0	97,0	104,6	106,5	111,4	
14 i więcej ha	100,0	96,3	100,6	102,0	105,8	100,0	96,2	102,3	102,7	109,3	

	Nakłady z kupna			Przychody pieniężne z rynku prywatnego						
Polska	100,0	100,6	112,0	114,9	116,3	100,0	98,4	104,8	111,2	120,2
do 3 ha	100,0	100,4	115,9	119,0	120,2	100,0	99,3	106,3	111,9	120,9
3—7 "	100,0	100,6	111,5	114,6	115,9	100,0	99,0	105,7	112,6	122,0
7—10 "	100,0	100,7	111,7	114,9	116,3	100,0	98,0	104,4	110,9	119,9
10—14 "	100,0	100,6	110,8	113,6	114,9	100,0	96,0	101,7	107,1	114,9
14 i więcej ha	100,0	100,6	109,3	111,6	113,0	100,0	96,4	102,0	108,4	117,0

	Produkcja towarowa			Spożycie naturalne						
Polska	100,0	106,7	109,7	116,7	121,1	100,0	101,5	108,8	112,4	114,8
do 3 ha	100,0	103,3	109,2	115,8	121,2	100,0	101,8	110,0	113,0	115,1
3—7 "	100,0	105,6	109,7	116,4	121,4	100,0	101,4	108,8	112,4	114,7
7—10 "	100,0	106,8	110,2	117,0	121,7	100,0	101,3	108,2	111,9	114,5
10—14 "	100,0	106,9	109,6	116,5	120,6	100,0	101,3	108,2	112,1	114,9
14 i więcej ha	100,0	106,5	109,5	116,8	120,6	100,0	101,1	107,9	112,0	114,9

od wielkości gospodarstwa, a co za tym idzie jaki mogła wywierać wpływ na produkcję.

W dalszych rozważaniach nie będziemy zatem omawiać produkcji, bądź innych elementów wytwarzania dochodu w cenach bieżących, lecz wyłącznie w cenach 1959/60 r.

Zestawiona w tab. 29 produkcja globalna wykazywała odmienną dynamikę w poszczególnych grupach gospodarstw. Grupa do 3 ha osiągnęła szczyt w 1957/58 r. dzięki wysokiej produkcji żywca wieprzowego i w latach następnych dynamika jej zmalała mimo, iż podniosła się ona nieco po depresji 1958/59 r. Gorsze urodzaje, jak też spadek żywca trzody w 1958/59 r. wpłynęły również na produkcję globalną innych grup gospodarstw poza grupą 10—14 ha, która właśnie najwyższy poziom osiągnęła w 1958/59 r. Jednakże w 1959/60 r. gospodarstwa od 3 do 7 ha wykazały największą dynamikę produkcyjną osiągając przyrost przeszło 14% w stosunku do 1955/56 r. Można wnioskować, że hamująco na ogólny rozwój produkcji działały przede wszystkim gospodarstwa do 3 ha, które w dodatku w 1959/60 r. miały wyższe dochody spoza rolnictwa. W grupach 10—14 oraz 14 i więcej ha dynamika, jak widzimy, była również znacznie niższa. Poważny wpływ mogła odgrywać w omawianym roku nieudana produkcja buraków cukrowych, która zwłaszcza na zachodzie i północy, to znaczy w gospodarstwach obszarowo większych, była częstokroć o połowę niższa. Również urodzaj ziemniaków był nieco niższy.

Tabela 29

Produkcja globalna według wielkości gospodarstw w latach 1955/56—1959/60
Na 1 gospodarstwo

Wielkość gospodarstw	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
W tys. zł — ceny bieżące					
Do 3 ha	32,1	35,6	38,2	37,3	39,8
3—7 „	49,9	53,2	59,8	61,1	65,9
7—10 „	67,9	75,8	80,5	82,7	89,2
10—14 „	85,4	87,6	96,5	103,2	106,1
14 i więcej ha	120,9	119,7	144,4	149,4	153,9
W tys. zł — ceny 1959/60 r.					
Do 3 ha	37,4	40,0	41,2	38,7	39,8
3—7 „	57,6	59,6	64,5	63,3	65,9
7—10 „	78,0	84,3	86,7	85,5	89,2
10—14 „	97,9	98,0	103,9	106,6	106,1
14 i więcej ha	139,0	134,2	155,8	154,3	153,9
Rok 1955/56 = 100 (wg cen 1959/60 r.)					
Do 3 ha	100,0	107,0	110,2	103,5	106,4
3—7 „	100,0	103,5	112,0	109,9	114,4
7—10 „	100,0	108,6	111,2	109,6	114,4
10—14 „	100,0	100,1	106,1	108,9	108,4
14 i więcej ha	100,0	96,5	112,1	111,0	110,7

Dynamika nakładów materialnych, przedstawiona w tab. 30, była różnicowana w zależności od obszaru gospodarstw. Gospodarstwa od 3 ha wzwyż miały stały w ciągu pięciu lat wzrost nakładów, który w 1959/60 r. osiągnął około 26% przyrostu. Gospodarstwa do 3 ha były pod tym względem mniej dynamiczne i bardziej chwiejne. Jednakże w ciągu pięciu lat osiągnęły przyrost nakładów prawie o 18%.

Tabela 30

Nakłady materialne według wielkości gospodarstw w latach 1955/56—1959/60
Na 1 gospodarstwo

Wielkość gospodarstw	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
W tys. zł — ceny bieżące					
Do 3 ha	14,6	16,8	18,3	18,4	20,0
3—7 „	22,9	25,3	28,6	30,1	32,9
7—10 „	31,7	36,0	40,6	41,1	45,0
10—14 „	39,1	40,7	47,5	52,3	54,8
14 i więcej ha	56,8	58,2	71,3	77,2	78,4
W tys. zł — ceny 1959/60r.					
Do 3 ha	17,0	19,5	19,1	18,9	20,0
3—7 „	26,0	28,8	29,9	30,9	32,9
7—10 „	35,6	40,7	42,3	42,2	45,0
10—14 „	43,6	45,8	49,4	53,6	54,8
14 i więcej ha	63,2	65,3	74,3	79,3	78,4
Rok 1955/56 = 100 (wg cen 1959/60 r.)					
Do 3 ha	100,0	114,7	112,4	111,2	117,6
3—7 „	100,0	110,7	114,9	118,8	126,5
7—10 „	100,0	114,3	118,8	118,5	126,4
10—14 „	100,0	105,0	113,3	122,9	125,7
14 i więcej ha	100,0	103,3	117,6	125,5	124,1
W % produkcji globalnej					
Do 3 ha	45,5	48,8	46,4	48,8	50,3
3—7 „	45,1	48,3	46,4	48,8	49,9
7—10 „	45,6	48,1	48,8	49,4	50,4
10—14 „	44,5	46,7	47,5	50,3	51,6
14 i więcej ha	45,5	48,7	47,7	51,4	50,9

Udział nakładów w produkcji globalnej również stale wzrastał i podczas gdy w 1955/56 r. wynosił nieco ponad 45% produkcji globalnej, w 1959/60 r. przekroczył 50% tej produkcji. Najtaniej produkowały gospodarstwa od 3 do 7 ha, najdrożej zaś gospodarstwa od 10 do 14 ha.

W wyniku dość gwałtownie rosnących nakładów produkcja czysta w cenach 1959/60 r. (liczona jako różnica produkcji globalnej i nakładów) wzrosła tylko w najbardziej dynamicznych produkcyjnie grupach, to zna-

Produkcja czysta według wielkości gospodarstw w latach 1955/56—1959/60
Na 1 gospodarstwo

Wielkość gospodarstw	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
W tys. zł — ceny bieżące					
Do 3 ha	17,5	18,8	19,9	18,9	19,8
3—7 „	27,0	27,9	31,3	31,0	33,0
7—10 „	36,3	39,8	39,9	41,6	44,2
10—14 „	46,4	46,9	49,0	50,8	51,3
14 i więcej ha	64,2	61,5	73,1	72,2	75,5
W tys. zł — ceny 1959/60 r.					
Do 3 ha	20,4	20,5	22,1	19,8	19,8
3—7 „	31,6	30,2	34,6	32,4	33,0
7—10 „	42,4	44,1	44,4	43,3	44,2
10—14 „	54,3	52,2	54,5	53,0	51,3
14 i więcej ha	75,8	68,9	81,5	75,0	75,5
Rok 1955/56 = 100 (wg cen 1959/60 r.)					
Do 3 ha	100,0	100,5	108,3	97,1	97,1
3—7 „	100,0	95,6	109,5	102,5	104,4
7—10 „	100,0	104,0	104,7	102,1	104,2
10—14 „	100,0	96,1	100,4	97,6	94,5
14 i więcej ha	100,0	90,9	107,5	98,9	99,6

czy w gospodarstwach od 3 do 10 ha. Wzrost ten wynosił przeszło 40%. Gospodarstwa do 3 ha oraz 14 i więcej ha miały podobną dynamikę. Osiągnęły poważny przyrost produkcji czystej w 1957/58 r. wracając następnie do poziomu bliskiego 1955/56 r. Grupa 10—14 ha wykazała wyraźny zastój, a nawet w ostatnim roku poważny spadek produkcji. W dużym stopniu zaważyły tu buraki.

Przytoczone wyniki oparte na szczupłej reprezentacji mogą być obciążone dużą dozą przypadkowości, to też należy je przyjmować z krytycyzmem i ostrożnością.

Zanim przedstawimy kształtowanie się dochodu rolniczego, zajmiemy się pozycją obciążeń ponoszonych przez poszczególne wielkości gospodarstw w postaci podatków pieniężnych i naturalistów. W tab. 32 zestawiamy podatki i obciążenia w naturze (różnica cen obowiązkowych dostaw) w wyrazie nominalnym oraz w cenach 1959/60 r. Do przeliczenia podatków na ceny 1959/60 r. zastosowaliśmy wskaźnik cen produkcji czystej. Natomiast obciążenia z tytułu obowiązkowych dostaw zostały przeliczone według wskaźnika cen zużycia wewnętrznego, ponieważ według tych cen liczone całość wartości masy, która poszła na obowiązkowe dostawy.

Obliczenia wskazują, że w 1959/60 r. obciążenia najbardziej spadły w stosunku do 1955/56 r. w gospodarstwach o obszarze 14 i więcej ha, gdyż świadczenia ich dla państwa zmalały o 40%. Najmniej skorzystały z obniżki świadczeń gospodarstwa do 3 ha, gdyż tylko 24%. To też udział świadczeń w produkcji czystej zmniejszył się nieporównanie więcej

Tabela 32

**Podatki i obciążenia z tytułu obowiązkowych dostaw według wielkości gospodarstw
w latach 1955/56—1959/60. Na 1 gospodarstwo**

Wielkość gospodarstw	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
Podatki w zł (ceny bieżące)					
Do 3 ha	503	560	594	639	646
3—7 „	1 615	1 421	1 678	1 850	1 875
7—10 „	3 180	3 007	3 064	3 113	3 181
10—14 „	4 611	4 057	3 895	4 555	4 655
14 i więcej ha	8 908	7 567	8 317	9 176	8 934
Obciążenia w naturze (ceny bieżące)					
Do 3 ha	867	719	869	569	573
3—7 „	3 008	2 157	1 858	1 835	1 876
7—10 „	5 561	4 385	3 376	2 977	3 277
10—14 „	8 139	6 018	4 469	4 065	4 455
14 i więcej ha	13 846	10 234	7 821	7 069	7 005
Ogółem podatki i obciążenia w zł w cenach bieżących					
Do 3 ha	1 370	1 279	1 463	1 208	1 219
3—7 „	4 623	3 578	3 536	3 685	3 751
7—10 „	8 741	7 372	6 440	6 090	6 458
10—14 „	12 750	10 075	8 364	8 620	9 110
14 i więcej ha	22 754	17 801	16 138	16 245	15 939
Ogółem podatki i obciążenia w zł w cenach 1959/60 r.					
Do 3 ha	1 610	1 469	1 631	1 299	1 219
3—7 „	5 275	3 989	3 917	3 885	3 751
7—10 „	9 930	8 312	6 996	6 390	6 458
10—14 „	14 469	11 427	9 087	8 997	9 110
14 i więcej ha	25 622	20 104	17 628	17 049	15 939
Ogółem podatki i obciążenia w % produkcji czystej					
Do 3 ha	7,9	7,3	7,2	6,6	6,2
3—7 „	16,8	13,2	11,3	12,0	11,4
7—10 „	23,3	18,8	15,8	14,8	14,6
10—14 „	26,7	21,8	16,7	17,0	17,8
14 i więcej ha	33,8	29,2	21,6	22,7	21,1
Rok 1955/56 = 100 (ceny 1959/60 r.)					
Do 3 ha	100,0	91,2	101,3	80,7	75,7
3—7 „	100,0	75,6	74,3	73,6	71,1
7—10 „	100,0	83,7	70,5	64,3	65,0
10—14 „	100,0	79,0	62,8	62,2	63,0
14 i więcej ha	100,0	78,5	68,8	66,5	62,2

w wyższych grupach niż w grupie do 3 ha. Jednakże gospodarstwa większe w 1955/56 r. były bardzo poważnie obciążone.

Dość duży udział kosztów najmu w gospodarstwach większych wpływać może na niższe ich dochody. Wydatki związane z opłatą siły najemnej zestawiamy w tab. 33. Wydatki na siłę najemną, jak wynika z tabeli, mają związek z wysokością produkcji, bowiem w 1957/58 r. najem wzrasta we wszystkich grupach gospodarstw. Choć ogólnie biorąc gospodarstwa do 10 ha wykazują wyraźną tendencję spadkową w zakresie zatrudnienia najmu w porównaniu do 1955/56 r. Zwłaszcza dotyczy to gospodarstw do 3 ha, w których w przeciągu trzech lat wydatki na najem spadły o dwie trzecie. Gospodarstwa większe, powyżej 10 ha, odznaczały się dużym wzrostem siły najemnej w latach 1957/58 i 1958/59, co wpływać mogło na obniżkę ich dochodu rolniczego, zwłaszcza przy niskiej produkcji 1958/59 r.

Wartość siły najemnej obliczono w cenach 1959/60 r. stosując wskaźnik cen produkcji czystej.

Tabela 33

Koszt najmu według wielkości gospodarstw w latach 1955/56—1959/60

Na 1 gospodarstwo

Wielkość gospodarstw	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
W zł — ceny bieżące					
Do 3 ha	379	364	413	213	156
3—7 „	659	618	745	661	722
7—10 „	996	973	1 011	927	1 020
10—14 „	1 176	1 396	1 904	2 056	1 469
14 i więcej ha	4 133	3 546	5 798	6 977	5 617
W zł — ceny 1959/60 r.					
Do 3 ha	443	397	458	223	156
3—7 „	772	684	828	691	722
7—10 „	1 166	1 075	1 126	966	1 020
10—14 „	1 379	1 555	2 116	2 142	1 469
14 i więcej ha	4 885	3 971	6 464	7 245	5 617
Rok 1955/56 = 100 (ceny 1959/60 r.)					
Do 3 ha	100,0	89,6	103,4	50,3	35,2
3—7 „	100,0	88,6	107,3	89,5	93,5
7—10 „	100,0	92,2	96,6	82,8	87,5
10—14 „	100,0	112,8	153,4	155,3	106,5
14 i więcej ha	100,0	81,3	132,3	148,3	115,0
W % produkcji czystej (ceny 1959/60 r.)					
Do 3 ha	2,0	2,0	2,3	1,0	0,8
3—7 „	2,5	2,3	2,3	2,2	2,2
7—10 „	2,8	2,5	2,5	2,3	2,3
10—14 „	2,6	3,1	3,9	4,0	2,8
14 i więcej ha	6,5	5,8	8,0	9,6	7,5

Tabela 34

Dochód rolniczy według wielkości gospodarstw w latach 1955/56—1959/60
Na 1 gospodarstwo

Wielkość gospodarstw	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
W tys. zł — ceny bieżące					
Do 3 ha	15,5	16,8	17,6	16,8	17,7
3—7 „	21,4	23,3	26,2	25,8	27,4
7—10 „	26,1	30,8	31,4	33,4	35,4
10—14 „	32,0	34,6	37,4	38,8	38,9
14 i więcej ha	36,6	39,3	49,2	46,9	51,4
W tys. zł — ceny 1959/60 r.					
Do 3 ha	18,1	18,2	19,5	17,6	17,7
3—7 „	25,2	25,7	29,1	26,9	27,4
7—10 „	30,8	33,9	35,1	34,8	35,4
10—14 „	38,0	38,4	41,8	40,4	38,9
14 i więcej ha	44,5	43,8	55,2	48,6	51,4
Rok 1955/56 = 100 (wg cen 1959/60 r.)					
Do 3 ha	100,0	100,6	107,7	97,2	97,8
3—7 „	100,0	102,0	115,5	106,7	108,7
7—10 „	100,0	110,1	114,0	113,0	114,9
10—14 „	100,0	101,1	110,0	106,3	102,4
14 i więcej ha	100,0	98,4	124,0	109,2	115,5
W % produkcji czystej					
Do 3 ha	88,7	88,8	88,2	88,9	89,3
3—7 „	79,7	85,1	84,1	83,0	83,0
7—10 „	72,6	76,9	79,1	80,4	79,9
10—14 „	70,0	73,6	76,7	76,2	75,7
14 i więcej ha	58,7	63,6	67,7	64,8	68,0

Dochód rolniczy tab. 34, który w wyrazie nominalnym w 1959/60 r. wzrósł poważnie w porównaniu do 1955/56 r., wykazuje przyrost znacznie mniejszy, powolniejszy, gdy się go liczy w cenach porównywalnych.

Obraz przyrostu dochodu rolniczego w 1959/60 r. w stosunku do 1955/56 r. jest w % następujący:

	W cenach bieżących	W cenach 1959/60 r.
Gospodarstwa do 3 ha	+14,2	— 2,2
„ 3—7 „	+28,0	+ 8,7
„ 7—10 „	+35,6	+14,9
„ 10—14 „	+21,6	+ 2,4
„ 14 i więcej ha	+40,4	+15,5

Jeżeli przypomnimy sobie, jaki był przyrost produkcji czystej i zestawimy go z dynamiką dochodu rolniczego powiększonego o pulę najmu, to zdołamy obliczyć w jakim stopniu dochód rolniczy przyrastał z tytułu zmniejszenia świadczeń względem państwa.

Porównania dokonamy dla 1959/60 r. licząc procentowy przyrost produkcji czystej oraz przyrost dochodu rolniczego wraz z kosztem najmu do wyników 1955/56 r. w cenach porównywalnych:

	Przyrost dochodu rolniczego ogółem	Przyrost produkcji czystej	Przyrost dochodu rolniczego z tytułu zmniejszonych świadczeń
Gospodarstwa do 3 ha	- 2,2	-2,9	+ 0,7
„ 3— 7 „	+ 8,1	+4,4	+ 3,7
„ 7—10 „	+13,8	+4,2	+ 9,6
„ 10—14 „	+ 2,5	-5,5	+ 8,0
„ 14 i więcej ha	+15,4	-0,4	+15,8

Tabela 35

**Dochody spoza gospodarstwa według wielkości gospodarstw
w latach 1955/56—1959/60 r.**

Na 1 gospodarstwo

Wielkość gospodarstw	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
W zł — ceny bieżące					
Do 3 ha	4 414	5 598	5 224	4 603	6 647
3— 7 „	3 274	3 264	3 589	3 455	4 185
7—10 „	3 013	3 153	3 287	3 254	3 711
10—14 „	2 255	2 622	2 998	3 665	3 852
14 i więcej ha	1 899	2 287	3 207	3 180	2 905
Rok 1955/56 = 100					
Do 3 ha	100,0	126,8	118,4	104,3	150,6
3— 7 „	100,0	99,7	109,6	105,5	127,8
7—10 „	100,0	104,6	109,1	108,0	123,2
10—14 „	100,0	116,3	132,9	162,5	170,8
14 i więcej ha	100,0	120,4	168,9	167,5	153,0
W % dochodu osobistego					
Do 3 ha	22,1	25,0	22,8	21,5	27,2
3— 7 „	13,4	12,4	12,1	11,9	13,3
7—10 „	10,3	9,4	9,5	9,0	9,5
10—14 „	6,7	7,0	7,4	8,7	9,1
14 i więcej ha	4,9	5,5	6,1	6,4	5,3

Jak wynika z porównania, w gospodarstwach prowadzących rachunkowość przyrost dochodu rolniczego odbywał się w głównej mierze, poza grupą 3—7 ha, z tytułu zmniejszenia świadczeń. Zwiększające się w miarę intensyfikacji produkcji nakłady, zwłaszcza na produkcję zwierzęcą, powodują stosunkowo powolny przyrost produkcji czystej. Dowodem tego

Tabela 36

Dochód osobisty i spożycie według wielkości gospodarstw w latach 1955/56—1959/60
Na 1 gospodarstwo w cenach bieżących

Wielkość gospodarstw	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
Dochód osobisty w tys. zł					
Do 3 ha	19,9	22,4	22,8	21,4	24,3
3—7 „	24,6	26,6	29,7	29,3	31,6
7—10 „	29,1	34,0	34,6	36,7	39,1
10—14 „	34,2	37,2	40,4	42,5	42,8
14 i więcej ha	38,5	41,6	52,4	50,1	54,3
Rok 1955/56 = 100					
Do 3 ha	100,0	112,6	114,6	107,5	122,1
3—7 „	100,0	108,1	120,7	119,1	128,5
7—10 „	100,0	116,8	118,9	126,1	134,4
10—14 „	100,0	108,8	118,1	124,3	125,1
14 i więcej ha	100,0	108,1	136,1	130,1	141,0
Spożycie w tys. zł					
Do 3 ha	18,2	19,8	21,3	21,2	22,6
3—7 „	22,2	23,5	25,4	26,5	28,2
7—10 „	26,3	29,4	31,5	32,4	34,9
10—14 „	30,6	31,3	34,1	36,9	37,7
14 i więcej ha	34,4	36,0	41,3	43,2	46,2
Rok 1955/56 = 100					
Do 3 ha	100,0	108,8	117,0	116,5	124,2
3—7 „	100,0	105,9	114,4	119,4	127,0
7—10 „	100,0	111,8	119,8	123,2	132,7
10—14 „	100,0	102,3	111,4	120,6	123,2
14 i więcej ha	100,0	104,7	120,1	125,6	134,3
Spożycie w % dochodu osobistego					
Do 3 ha	91,4	88,4	93,4	99,1	93,1
3—7 „	90,2	88,3	85,5	90,4	89,2
7—10 „	90,4	86,5	91,0	88,3	89,4
10—14 „	89,5	84,1	84,4	86,8	88,1
14 i więcej ha	89,5	86,7	78,8	86,2	85,1

jest przyrost dla całego kraju produkcji czystej o 10% w ciągu 7 lat, to znaczy że przyrastała ona przeciętnie rocznie o 1,4%. Zwłaszcza następuje zachwianie równowagi w latach o słabszych urodzajach, kiedy brak pasz zmusza do zahamowania produkcji i część nakładów zostaje nieprodukcyjnie zużyta.

Ostatnią pozycją tworzącą dochód osobisty gospodarstwa chłopskiego są dochody spoza gospodarstwa rolnego. Podajemy je w tab. 35 tylko w cenach bieżących. Jako składowa część dochodu osobistego będą w dalszym ciągu przeliczane te dochody na wartość realną. Dochody spoza

Tabela 37

Spożycie naturalne według wielkości gospodarstw w latach 1955/56—1959/60
Na 1 gospodarstwo

Wielkość gospodarstw	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
W tys. zł — ceny bieżące					
Do 3 ha	9,4	10,0	10,7	11,2	12,0
3—7 „	11,7	11,7	12,5	12,5	13,7
7—10 „	14,1	14,3	14,8	15,4	16,3
10—14 „	16,1	15,2	16,1	16,6	17,3
14 i więcej ha	18,6	18,1	19,7	19,5	20,6
W % funduszu spożycia					
Do 3 ha	51,6	50,5	50,2	52,8	53,1
3—7 „	52,7	49,8	49,2	47,2	48,6
7—10 „	53,6	48,6	47,0	47,5	46,7
10—14 „	52,6	48,6	47,2	45,0	45,9
14 i więcej ha	54,1	50,3	47,7	45,1	44,6
W tys. zł — ceny 1959/60 r.					
Do 3 ha	10,9	11,3	11,2	11,4	12,0
3—7 „	13,5	13,2	13,1	12,8	13,7
7—10 „	16,2	16,2	15,7	15,7	16,3
10—14 „	18,5	17,3	17,1	17,0	17,3
14 i więcej ha	21,3	20,5	21,0	20,1	20,6
Rok 1955/56 = 100 (ceny 1959/60)					
Do 3 ha	100,0	103,7	102,8	104,6	110,1
3—7 „	100,0	97,8	97,0	94,8	101,5
7—10 „	100,0	100,0	96,9	96,9	100,6
10—14 „	100,0	93,5	92,4	91,9	93,5
14 i więcej ha	100,0	96,2	98,6	94,4	96,7

gospodarstwa rosły stale w gospodarstwach do 7 ha wzwyż, podczas gdy w gospodarstwach do 7 ha wahały się dość niejednolicie.

W 1959/60 r. zaznacza się poważny wzrost dochodów spoza gospodarstwa we wszystkich grupach gospodarstw poza grupą 14 i więcej ha. Głównie jednak wzrost ten jest widoczny w grupie do 3 ha i w dwóch następnych. Zjawisko to podkreślaliśmy w rozdziale poprzednim.

Zestawiony w tab. 36 dochód osobisty i fundusz spożycia w wartościach nominalnych, rósł z roku na rok osiągając najwyższy poziom w 1959/60 r. Najmniejszą dynamikę wykazywały gospodarstwa do 3 ha oraz od 10 do 14 ha. Wyraźny spadek zarówno dochodu osobistego, jak i funduszu spożycia, zaznacza się w 1958/59 r. w grupie do 3 ha, co miało związek ze zmniejszonym dochodem rolniczym. Udział spożycia naturalnego w ogólnym funduszu spożycia (tab. 37) malał w miarę wzrostu obszaru gospodarstwa, a różnica pomiędzy grupami krańcowymi w 1959/60 r. wynosiła 8,5%. Odwrotną tendencję możemy zauważyć w 1955/56 r., kiedy w miarę wzrostu obszaru udział spożycia naturalnego wzrastał.

Tabela 38

Akumulacja według wielkości gospodarstw w latach 1955/56—1959/60
Na 1 gospodarstwo

Wielkość gospodarstw	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
----------------------	---------	---------	---------	---------	---------

W zł — ceny bieżące

Do 3 ha	1 723	2 596	1 483	246	1 688
3—7 „	2 405	3 084	4 344	2 791	3 400
7—10 „	2 790	4 559	3 144	4 260	4 150
10—14 „	3 665	5 920	6 301	5 602	5 095
14 i więcej ha	4 052	5 534	11 126	6 858	8 104

W % dochodu osobistego

Do 3 ha	8,6	11,6	6,6	0,9	6,9
3—7 „	9,8	11,7	14,5	9,6	10,8
7—10 „	9,6	13,5	9,0	11,7	10,6
10—14 „	10,5	15,9	15,6	13,2	11,9
14 i więcej ha	10,6	13,3	21,2	13,8	14,9

Rok 1955/56 = 100

Do 3 ha	100,0	150,7	86,1	14,3	98,0
3—7 „	100,0	128,2	180,6	116,0	141,4
7—10 „	100,0	163,4	112,7	152,7	148,7
10—14 „	100,0	161,5	171,9	152,9	139,0
14 i więcej ha	100,0	136,6	274,6	169,2	200,0

Świadczyć by to mogło o niskim wówczas poziomie życiowym gospodarstw większych.

W 1959/60 r. w związku ze zwyżką cen mięsa i tłuszczu wieprzowego spożycie naturalne wzrosło, zwłaszcza w gospodarstwach do 3 ha, to też udział tego spożycia zwiększył się niezależnie od ogólnego realnego wzrostu funduszu spożycia.

Dla przedstawienia rzeczywistych zmian w dochodach wytworzonych przez poszczególne grupy gospodarstw chłopskich, przeliczymy przedstawiane dotychczas wyniki na ich realną wartość.

Tabela 39

**Dochody realne według wielkości gospodarstw w latach 1955/56—1959/60 r.
Na 1 gospodarstwo w tys. złotych**

Wielkość gospodarstw	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
Dochód osobisty					
Do 3 ha	20,9	22,4	22,3	20,8	22,6
3—7 „	25,8	26,6	28,6	27,8	29,2
7—10 „	30,4	34,0	33,7	34,7	36,4
10—14 „	36,0	37,3	38,8	40,1	39,7
14 i więcej ha	40,3	41,6	49,7	47,1	50,2
Fundusz spożycia					
Do 3 ha	18,9	19,8	21,1	20,6	21,3
3—7 „	23,0	23,5	25,1	25,6	26,6
7—10 „	27,2	29,4	31,1	31,3	33,1
10—14 „	31,7	31,3	33,7	35,7	35,7
14 i więcej ha	35,6	36,0	40,8	41,7	43,8
\ Spożycie naturalne					
Do 3 ha	9,9	10,0	10,7	11,0	11,2
3—7 „	12,3	11,7	12,5	12,2	12,8
7—10 „	14,8	14,3	14,8	15,1	15,3
10—14 „	16,9	15,2	16,1	16,3	16,2
14 i więcej ha	19,5	18,1	19,7	19,1	19,3
Artykuły i usługi zakupione					
Do 3 ha	9,0	9,8	10,4	9,6	10,1
3—7 „	10,7	11,8	12,6	13,4	13,8
7—10 „	12,4	15,1	16,3	16,2	17,8
10—14 „	14,8	16,1	17,6	19,4	19,5
14 i więcej ha	16,1	17,9	21,1	22,6	24,5
Akumulacja (przyrost majątku)					
Do 3 ha	2,0	2,6	1,2	0,2	1,3
3—7 „	2,8	3,1	3,5	2,2	2,6
7—10 „	3,2	4,6	2,6	3,4	3,3
10—14 „	4,3	5,9	5,1	4,4	4,0
14 i więcej ha	4,7	5,6	8,9	5,4	6,4

Tabela 40

**Dynamika dochodów realnych według wielkości gospodarstw
w latach 1955/56—1959/60. Rok 1955/56 = 100**

Wielkość gospodarstw	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
Dochód osobisty					
Do 3 ha	100,0	107,2	107,0	99,5	108,1
3—7 „	100,0	103,1	110,9	107,8	113,2
7—10 „	100,0	111,8	110,9	114,1	119,7
10—14 „	100,0	103,6	107,8	111,4	110,3
14 i więcej ha	100,0	103,2	123,3	116,9	124,6
Fundusz spożycia					
Do 3 ha	100,0	104,8	111,6	109,0	112,7
3—7 „	100,0	102,2	109,1	111,3	115,7
7—10 „	100,0	108,1	114,3	115,1	121,7
10—14 „	100,0	98,7	106,3	112,6	112,6
14 i więcej ha	100,0	101,1	114,6	117,1	123,0
Spożycie naturalne					
Do 3 ha	100,0	101,0	108,1	111,1	113,1
3—7 „	100,0	95,1	101,6	99,2	104,1
7—10 „	100,0	96,6	100,0	102,0	103,4
10—14 „	100,0	89,9	95,3	96,4	95,9
14 i więcej ha	100,0	92,8	101,0	97,9	99,0
Artykuły i usługi zakupione					
Do 3 ha	100,0	110,0	132,2	106,7	112,2
3—7 „	100,0	110,3	117,8	125,2	129,0
7—10 „	100,0	121,8	131,5	130,6	143,5
10—14 „	100,0	108,8	118,9	131,1	131,8
14 i więcej ha	100,0	111,2	131,1	140,4	152,2
Akumulacja (przyrost majątku)					
Do 3 ha	100,0	130,0	60,0	10,0	65,0
3—7 „	100,0	110,7	125,0	78,6	92,9
7—10 „	100,0	143,8	81,3	106,3	103,1
10—14 „	100,0	137,2	118,6	102,3	93,0
14 i więcej ha	100,0	119,1	189,4	114,9	136,2

Dochody realne obrazuje tab. 39 i 40. Przeliczenia dokonano na podstawie wskaźników zawartych w tab. 19.

Realny dochód osobisty (dochód rolniczy + dochód spoza rolnictwa) oraz fundusz spożycia największą dynamikę osiągał w gospodarstwach od 14 ha. Dynamika funduszu spożycia była prawie identyczna w gospodarstwach od 7 do 10 ha i o obszarze 14 i więcej ha (przeszło 20%). Również zbliżone wyniki osiągały grupy: do 3 ha i od 10 do 14 ha (około 13%).

**Fundusz spożycia na 1 członka rodziny według wielkości gospodarstw
w latach 1955/56—1959/60**

Wielkość gospodarstw	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
W zł — ceny bieżące					
Do 3 ha	5 142	5 280	5 933	6 074	6 362
3—7 „	4 933	5 341	5 948	5 995	6 622
7—10 „	5 423	6 012	6 508	6 493	7 039
10—14 „	5 635	5 828	6 327	6 709	7 106
14 i więcej ha	6 221	6 305	7 310	7 385	8 069
W zł — wartości realne					
Do 3 ha	5 339	5 280	5 877	5 903	5 983
3—7 „	5 111	5 341	5 878	5 792	6 244
7—10 „	5 608	6 012	6 426	6 313	6 673
10—14 „	5 838	5 829	6 252	6 491	6 736
14 i więcej ha	6 438	6 305	7 221	7 128	7 657
Rok 1955/56 = 100 (wartości realne)					
Do 3 ha	100,0	98,9	110,1	110,6	112,1
3—7 „	100,0	104,5	115,0	113,3	122,2
7—10 „	100,0	107,2	114,6	112,6	119,0
10—14 „	100,0	99,8	107,1	111,2	115,4
14 i więcej ha	100,0	97,9	112,2	110,7	118,9

Duże tempo przyrostu miały artykuły i usługi zakupione. W tym przypadku podobieństwo wykazały gospodarstwa 3—7 ha i 10—14 ha osiągając wydatki na ten cel o około 30% większe niż w 1955/56 r. Jeszcze bardziej wzrosły te wydatki w gospodarstwach 7—10 ha oraz 14 i więcej ha osiągając w tej ostatniej grupie nawet przeszło 50%.

W gospodarstwach do 3 ha większą dynamikę osiągnęło spożycie naturalne niż wydatki na artykuły i usługi zakupione. Spożycie naturalne rosło w tych gospodarstwach systematycznie, z czego można by sądzić, że było niedostateczne. Dokupione artykuły osiągnęły swój szczyt w 1957/58 r., kiedy dochody w latach 1956/57 r. i 1957/58 r. zdawały się być dość ustabilizowane. Zmniejszony poziom dochodów przerwał tę dynamikę, tak w zakupie artykułów i usług konsumpcyjnych, jak i w nakładach inwestycyjnych, bowiem nastąpił prawie zupełny spadek przyrostu majątku.

W zakresie akumulacji przodowały gospodarstwa po wyżej 14 ha, które, jak przekonamy się z następnego rozdziału o inwestycjach, w dużym stopniu inwestowały w maszynach i narzędziach. Przedstawiony wyżej fundusz spożycia, w przeliczeniu na 1 gospodarstwo, określał niejako poziom dochodów konsumpcyjnych całej rodziny, co nie jest równoznaczne z poziomem życiowym jej członków.

W miarę wzrostu obszaru gospodarstwa, jak wiadomo, rośnie liczba osób, które się z niego utrzymują. W tab. 41 został obliczony fundusz

spożycia na 1 członka rodziny w zależności od wielkości gospodarstw. Dynamika poziomu życiowego na 1 członka rodziny jest nieco inna niż w przeliczeniu na 1 gospodarstwo — rodzinę.

Najwyższy poziom życiowy osiągnięto w 1959/60 r. Na pierwszym miejscu widzimy gospodarstwa od 3 do 7 ha, w których poziom przysrośł o 22% w ciągu 5 lat, nieco mniejszą dynamikę osiągają gospodarstwa 7—10 ha i wyżej 14 ha — gdyż około 19%. O 15% wzrósł poziom w gospodarstwach 10—14 ha i tylko 12% — w gospodarstwach do 3 ha.

Pierwsze zatem miejsce osiągnęły gospodarstwa typowo średniorolne. Przedstawione wyniki badania gospodarstw według grup wielkości, które staraliśmy się ująć wszechstronnie, powinny być przyjmowane z całą ostrożnością i pamięcią o tym, iż materiał jest nader szczupły, a grupy krańcowe mogą mieć największe tendencje do przypadkowości.

V. Dochody gospodarstw rolnych stanowiących uboczne źródło utrzymania rodziny

W rozdziałach poprzednich zajmowaliśmy się wyłącznie charakterystyką gospodarstw stanowiących główne źródło utrzymania rodziny. Od szeregu bowiem lat pomijaliśmy w naszych badaniach gospodarstwa, w którym przeważają dochody spoza rolnictwa. Po raz ostatni szersze badanie tych gospodarstw miało miejsce w 1954/55 r. Zaniechanie obserwacji gospodarstw rolnych o charakterze pomocniczym, o tak zwanym mieszanym źródle dochodów, nastąpiło ze względu na trudności budżetowe IER.

Doceniając jednak znaczenie tej poważnej grupy ludności i gospodarstw rolnych w gospodarce narodowej, podjęliśmy w 1959/60 roku nowe badania i uzyskaliśmy 38 ksiąg rachunkowych, charakteryzujących sytuację tych gospodarstw.

Dla przypomnienia wagi zagadnienia zestawiamy w tab. 42 strukturę gospodarstw chłopskich. Ogólna liczba gospodarstw pochodzi ze spisu powszechnego 1960 r., natomiast podział według grup wielkości jest naszym szacunkiem, ponieważ jeszcze brak w tym zakresie wyników spisu.

Szacunek opieramy na badaniach GUS z lat 1957 i 1958 publikowanych w Rocznikach Statystycznych oraz na badaniach IER dotyczących struktury społeczno-ekonomicznej wsi. Zwłaszcza szacunek gospodarstw rolnych stanowiących uboczne źródło utrzymania jest oparty na wynikach tych ostatnich badań (patrz Zagadnienia Ekonomiki Rolnej nr 2 1959 — „Liczba gospodarstw w Polsce w 1957 r.”).

Tabela 42

Liczba gospodarstw rolnych według wielkości obszaru ogólnego w 1960 roku

Wyszczególnienie	Ogółem	Gospodarstwa o powierzchni ha						
		do 0,5	do 3 źródło utrzymania		3—7	7—10	10—14	14 i więcej
			uboczne	główne				
W tysiącach	3 618,0	294,0	648,9	648,9	1 211,7	466,0	235,0	113,5
W %	100,0	8,1	17,9	17,9	33,5	12,9	6,5	3,1